

ORIGINAL ARTICLE

Socio-cultural developments in Rasht women's life (based on documents and Peik-e Sa'adat- Nesvan magazine-1921-1931)

Masoumeh Hanifeh^{1*}, Mohammad Amir Sheikhnouri²

1. PhD candidate in Al-Zahra university, Tehran, Iran.
2. History Department, Faculty of Literature, Al-Zahra University, Tehran, Iran.

Correspondence:
Masoumeh Hanifeh
Email: m.hanife954@gmail.com

Received: 18 Nov 2023
Accepted: 02 Jul 2024

How to cite

Hanifeh, M., & Amir Sheikhnouri, M. (2024). Socio-cultural developments in Rasht women's life (based on documents and Peik-e Sa'adat- Nesvan magazine- 1921-1931). Iran Local Histories, 12(1), 51-63. (DOI: [10.30473/lhst.2024.69763.2875](https://doi.org/10.30473/lhst.2024.69763.2875))

ABSTRACT

The Gilan region, positioned as a bridge between Iran and its northern neighbors, has always been susceptible to modernizing influences. The modernization of women in Gilan gained momentum following the Constitutional Revolution and the subsequent establishment of girls' schools. This process further accelerated with the emergence of women's societies in Rasht, notably the "Peyk Sa'adat Nesvan Society," managed by Roshanak No'doust and active from 1300 to 1310 (Iranian calendar). The question arises as to what impact the Peyk Sa'adat Nesvan magazine had on the cultural and social life of Rasht women? The findings suggest that the magazine aimed to foster self-confidence among women, promote modern education, and combat societal injustices. The analysis employs historical methodologies and descriptive-analytical approaches. Utilizing articles from the magazine, archival materials, and library resources, the study examines key indicators including education, maternal health, employment, and marriage.

KEYWORDS

Peyk-e Sa'adat-e Nesvan Community, Rasht, Women, Gilan, Modernity.

«مقاله پژوهشی»

تحولات فرهنگی-اجتماعی زندگی زنان رشت (با تکیه بر اسناد و نشریه پیک سعادت نسوان-۱۳۱۰-۱۳۰۰ ش)

معصومه حنیفه^{۱*}، محمد امیر شیخ نوری^۲

چکیده

منطقه گیلان، به‌عنوان پل ارتباطی ایران و کشورهای همسایه شمالی همواره تحت تأثیر جریان نوگرایی قرار داشت. روند نوگرایی زنان پس از مشروطیت و به‌دنبال احداث مؤسسات آموزشی دخترانه آغاز گردید، این رویه با شکل‌گیری جمعیت‌های ویژه زنان در شهر رشت، سرعت گرفت. از میان این انجمن‌ها، «جمعیت پیک سعادت نسوان»، به مدیریت روشنگر نوعدوست، بود که در سالهای ۱۳۰۰-۱۳۱۰ ش فعالیت داشت. این پرسش مطرح می‌شود که نشریه پیک سعادت نسوان، چه تأثیری بر حیات فرهنگی-اجتماعی زنان رشت داشت؟ یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که هدف این نشریه ایجاد خودباوری در میان زنان، تشویق بانوان به آموزش‌های نوین و مبارزه با بی‌عدالتی در جامعه بود. این مطالعه با استفاده از روش تاریخی و رویکردهای توصیفی-تحلیلی، به تحلیل و بررسی در این زمینه می‌پردازد. داده‌های پژوهش مقالات نشریه پیک سعادت نسوان، اسناد آرشیوی و منابع کتابخانه‌ای است. پژوهش پیش‌رو بررسی خود را پیرامون شاخص‌های آموزش، سلامت مادران، اشتغال و ازدواج بانوان قرار داده است.

واژه‌های کلیدی

جمعیت پیک سعادت نسوان، رشت، زنان، گیلان، نوگرایی.

۱. دانشجوی دکترا تاریخ دانشگاه الزهرا (س)، تهران ایران.

۲. گروه تاریخ، دانشکده ادبیات، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران.

نویسنده مسئول:

معصومه حنیفه

رایانامه: m.hanife954@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۷

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۴/۱۲

استناد به این مقاله:

حنیفه، معصومه و شیخ نوری، محمدامیر (۱۴۰۳). تحولات فرهنگی-اجتماعی زندگی زنان رشت (با تکیه بر اسناد و نشریه پیک سعادت نسوان-۱۳۱۰-۱۳۰۰ ش). فصلنامه علمی پژوهشنامه تاریخ‌های محلی ایران، ۵۱-۶۳، (۱)۱۲.

(DOI: 10.30473/lhst.2024.69763.2875)

تأثیرگذار زمانه خویش بودند. ۲) این نشریه ارگان اصلی جمعیتی است که، اگرچه تنها گروه فعال زنانه در گیلان نبود، اما از نمونه‌های مؤثر آن بوده و اغلب بانوان فعال فرهنگی-اجتماعی گیلان به آن رفت‌وآمد داشتند. ۳) در این نشریه از آرای اشخاصی با نظرات و اندیشه‌های گوناگون استفاده شده و تعاملی مناسب میان مردان و زنان در باب اصلاح و بهبود شرایط زندگی بانوان صورت پذیرفت. ۴) برخلاف اغلب گروه‌ها و جمعیت‌های زنانه منطقه، که بیشتر در موضوعاتی همچون تئاتر، تحصیل و آموزش و آداب و اخلاق زنانه فعالیت داشتند، بانوان پیک سعادت نسوان علاوه بر مسائل نامبرده در سایر حوزه‌های فرهنگی، سیاسی و اجتماعی نیز ورود کرده و به آگاهی‌بخشی زنان مشغول شدند.

به همین منظور، با استفاده از مقالات منتشر شده در این نشریه و همچنین با به‌کارگیری اسناد آرشیوی، در بررسی تغییرات فرهنگی-اجتماعی زندگی زنان رشت و به دلیل اهمیت این نشریه در شهر رشت، تلاش شده تا با استفاده از روش تاریخی با رویکرد توصیفی-تحلیلی، پاسخی مناسب برای پرسش اصلی ارائه شود. فرضیه پژوهش پیش‌رو بر این اساس استوار است: اعضای جمعیت پیک سعادت نسوان، از آن جهت که آگاهی‌بخشی را قدم اصلی در مسیر تجدد بانوان ایران می‌دانستند، با مقایسه شرایط زندگی زن ایرانی با هم‌نوعان او در ممالک خارجه به دنبال تأثیرگذاری بر بانوان گیلان و به ویژه رشت، بوده و بدین ترتیب در جهت تغییر مطالبات زنان تلاش نمودند. بر همین اساس این پژوهش به دنبال بررسی و شرح تغییراتی است که پس از فعالیت جمعیت و انتشار نشریه آن در وجه فرهنگی-اجتماعی زندگی زنان منطقه ایجاد گشته و بدین‌منظور با استفاده از داده‌های آرشیوی و منابع موجود به تحلیل حیات بانوان رشت از چهار منظر کلی معارف و آموزش، اشتغال، سلامت مادران، و ازدواج، پس از انتشار مجله پیک سعادت نسوان، می‌پردازد.

پیشینه پژوهش

در خصوص «جمعیت پیک سعادت نسوان» و «روشنک نوعدوست»، به عنوان مؤسس این انجمن، پژوهش‌های اندکی صورت گرفته و در برخی مقالات دیگر نیز به صورت مختصر به آن اشاراتی شده است. از جمله پژوهش‌های مستقل می‌توان به مقاله «تحلیل محتوای نشریه پیک سعادت نسوان؛ بایسته‌هایی برای زنان در آستانه دوره پهلوی» اثر سمیه سادات شفیعی و مژگان فراهانی اشاره کرد. این مقاله به بررسی ارگان جمعیت سعادت نسوان پرداخته است. در این

مقدمه

تحولات و اصلاحات ایجادشده در زندگی بانوان و مردان در تاریخ معاصر ایران تعریف متفاوتی از یکدیگر دارند. به عنوان مثال در عصر مشروطه، بهبود کیفیت زندگی زنان در نظر هیچ‌یک از فعالان آن دوره در اولویت قرار نداشت. البته نمی‌توان ادعا نمود که فعالان این دوره هرگز به زنان توجهی نشان ندادند، اما در آن زمان اولویت انقلاب مسائل دیگری بود که تمامی آن‌ها جنبه‌ای مردانه داشته و بانوان در اوضاع نامطلوبی به زندگی خود ادامه می‌دادند. پس از سقوط قاجاریه بر اثر رویارویی جامعه با فرهنگ خارجی و شیوه زندگی، پوشش و فعالیت زنان سایر ملل، میل به تغییر در اوضاع بانوان در کشور ایجاد شد. در مطالعه و بررسی تمامی جنبش‌ها، نقش حکومت و عکس‌العمل مثبت و یا منفی آن به وقایع و خواسته‌های ملت عنصری غیرقابل انکار است. همچنین در فضای ایران معاصر، که نظام ارباب-رعیتی حاکم بود، همراهی و یا عدم همراهی طبقه اشراف و ثروتمند جامعه نیز موجب به نتیجه رسیدن و یا عدم نتیجه یک حرکت، اجتماعی، فرهنگی و... می‌گشت. به همین دلیل در گیلان نیز نمی‌توان از تأثیر میل حکومت به تغییرات و همچنین تلاش صاحب‌منصبان و افراد مؤثری همانند امامان جماعت، بازاریان و تجار، و مردان روشنفکر چشم‌پوشی کرد.

در این پژوهش، با توجه به اینکه تأکید آن بر مطالعه و بررسی فعالیت‌های زنان و تأثیر نشریه پیک سعادت نسوان و جمعیت آن بوده است، از بررسی اجمالی این عناصر (یعنی حکومت و دیگر اقشار مختلف اجتماعی) گذر کرده و به زنان و اصلاحات زندگی آنان براساس اقدامات بانوان فعال پرداخته می‌شود. زنان گیلان، به ویژه در رشت، به‌عنوان یکی از فعال‌ترین مناطق ایران در این زمان، شناخته می‌شوند. این روند در گیلان از دهه ۱۲۹۰ش آغاز شد و در این سال‌ها با احداث مدارس مختلف، انتشار نشریه‌های زنانه همچون «نامه نسوان شرق» در انزلی و «پیک سعادت نسوان» در رشت و نیز تأسیس جمعیتی به همین نام در این شهر، ادامه یافت.

علت اصلی انتخاب نشریه پیک سعادت نسوان، که مجله‌ای است با عمری کوتاه و شمارگان محدود، به عنوان واحد سنجش اساسی اوضاع بانوان در این پژوهش را می‌توان در چند مورد خلاصه کرد: ۱) پدیدآوران این نشریه همگی از بانوان فعال و

مقاله، نویسندگان به دلیل اهمیت پیک سعادت نسوان در جنبش زنان گیلان، به تحلیل محتوای این نشریه می‌پردازند. از نکات مهم مقاله شفيعی و فراهانی می‌توان به تحلیل کمی محتوای مقالات نشریه، رویکردهای آن، اهداف نشریه در راستای ترغیب بانوان به امور مختلف، فراوانی مؤلفه‌های مدرنیته در محتوای متون، توجه مجله به بانوان فرودست و مسائلی همچون مادری، در کنار معرفی نشریه پیک سعادت نسوان و شرح‌حالی از روش‌نگر نوعدوست اشاره نمود. با وجود شباهت‌های ظاهری و اولیه آن مقاله و پژوهش پیش‌رو، این دو گفتار در رویکرد و نوع نگاه به محتوای نشریه پیک سعادت تفاوت دارند. در پژوهش فعلی، تحلیل کیفی محتوای نشریه پیک سعادت در اولویت بوده و این مطالعه در تلاش است تا محتوای به‌دست‌آمده از نشریه را در حوزه‌های آموزش، سلامت مادران، اشتغال و ازدواج با اسناد موجود از وضعیت حیات زنان رشت پس از انتشار نشریه پیک سعادت نسوان مورد تحلیل و بررسی قرار دهد.

دیگر عنوان قابل‌توجه، مقاله «نگاهی به زندگی و مبارزات روش‌نگر نوعدوست، از نخستین زنان معارف‌پرور گیلان» از آزاده بیزارگیتی است، که به توصیف و تشریح اقدامات روش‌نگر نوعدوست پرداخته و از منابع مفید در باب حیات نوعدوست است. در این مقاله از جمعیت و نشریه پیک سعادت نسوان، به عنوان فعالیت‌های مهم روش‌نگر یاد شد، اما به دلیل تمرکز اصلی آن بر روش‌نگر نوعدوست، تفاوت‌های اساسی با این پژوهش داشته است. در پژوهش پیش‌رو، همانگونه که گفته شد، به تحلیل مقالات نشریه و مقایسه آن با داده‌های آرشیوی می‌پردازیم و یکی از ابزارهای اصلی این کار، اسناد و گزارشات دولتی خواهد بود.

از سایر منابعی که، به جهت توجه و نگاه به تاریخ معاصر زنان و تأکید بر تجدد و نوگرایی بانوان ایران باید به عنوان پژوهش‌هایی مهم از آن‌ها یاد نمود، می‌توان به مقالات «بازتاب تعاملات فکری اندیشه‌گران در خصوص آموزش زنان در دوره پهلوی اول مبتنی بر سه نشریه عالم نسوان، شفق سرخ و اطلاعات» اثر زهرا حامدی، «مطالبات اجتماعی و فرهنگی زنان در دوره مشروطه تا سلطنت رضاشاه» از حسین آبادیان و زهره صفری، «تأثیر نوسازی حکومت پهلوی اول بر پایگاه زنان در خانواده و اجتماع» نوشته محمد سلماسی‌زاده و آمنه امیری، و عناوین مهم دیگر اشاره داشت. مقاله زهرا حامدی به بررسی رویکرد سه نشریه در حوزه آموزش بانوان و تحلیل و بررسی محتوا و تأثیر آن‌ها بر تحول آموزشی زنان ایران پرداخته است. آبادیان و صفری نیز در پژوهش خود به بررسی مطالبات اجتماعی

و فرهنگی بانوان از جمله آموزش و پرورش، ارتقای سطح بهداشت عمومی، جلب رضایت دختران به هنگام ازدواج، شروط ضمن عقد، و سپردن مدیریت امور بانوان به خود پرداخته و در این راه مطبوعات ایران، اقدامات عصر مشروطه، جایگاه شرع در مطالبات حقوقی زنان و کنگره نسوان شرق را مورد تحلیل و بررسی قرار داده است. سلماسی‌زاده و امیری نیز با تکیه بر تحولات ایجادشده در ایران، موارد مهمی از جمله مفهوم و نقش زن در دنیای نوین و دولت ایران و زندگی اجتماعی و خانوادگی بانوان ایرانی را در این دوره بررسی کرده است. این پژوهش تأکید خود را بر دو حوزه آموزش و اشتغال قرار داده و با استفاده از منابع مختلف این دو حوزه را تحلیل می‌کند. سه اثر یاد شده به طور کلی به مسائل بانوان ایران می‌پردازند و می‌توان توجه پژوهش پیش‌رو به منطقه گیلان و شهر رشت را یکی از اختلافات اصلی و اساسی آن با سه عنوان نامبرده دانست. توجه به تأثیر نشریه پیک سعادت نسوان در روند نوسازی حیات بانوان رشت نیز از دیگر ویژگی‌های این پژوهش بوده که در آثار نامبرده مورد توجه قرار نگرفته است. همچنین در این پژوهش تلاش اصلی بر مقایسه داده‌های مقالات نشریه پیک سعادت نسوان با تغییرات ایجاد شده در زندگی زنان رشتی بوده و برای این امر از اسنادی که اطلاعات ارزنده از حیات بانوان منطقه به دست می‌دهند، استفاده شده است.

روش‌شناسی پژوهش

مطالعه پیش‌رو با استفاده از روش تاریخی با رویکرد توصیفی-تحلیلی به بررسی موضوع مورد نظر پرداخته است. در این مسیر اسناد و داده‌های آرشیوی و شمارگان نشریه پیک سعادت نسوان، ابزار اصلی پژوهش را تشکیل می‌دهند و جامعه آماری آن، شامل ۶ شماره این نشریه، در کنار اسناد و گزارشات دولتی از اداره معارف گیلان، شهربانی رشت، مدارس و... است. پس از بررسی مقالات نشریه، می‌توان موضوعات مورد بحث این مجله را در گروه‌های مختلف طبقه‌بندی و بررسی نمود. علاوه بر اینکه هر یک از شمارگان آن دارای موضوعی کلی بود، هر یک از مقالات نیز، در کنار پیروی از موضوع کلی آن شماره، به یکی از معضلات اجتماعی در زندگی زنان گیلان می‌پرداخت. نسخه‌های ششگانه این مجله را، به طور کلی، می‌توان شامل موضوعات زیر دانست:

نهضت زنان ایران و تحولات نوگرایی

ورود بانوان به جریان نوگرایی، از دوران انقلاب مشروطه در ایران آغاز شد (ساناساریان، ۱۳۸۴: ۴۱). به این ترتیب ورود بانوان به جریان نوگرایی و مبارزات و تلاش آنان برای دستیابی به خواسته‌های خود در گیلان، پس از ختم نهضت جنگل و پایان دوران التهاب منطقه آغاز گشت. در این دوره بانوانی که تا آن زمان همراه مردان روشنفکر و حامی فعالیت‌های استبداد ستیز نهضت جنگل بودند، به صورت مستقل به فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی و گاه سیاسی پرداختند. همانگونه که جریان‌های انقلابی گیلان از مشروطه تا پایان نهضت جنگل، نتیجه آشنایی روشنفکران و مردمان این دیار با جریان‌های فکری نوینی است که از خارج از مرزهای کشور به این پهنه وارد شد، آغاز روشنگری بانوان نیز مرهون همین امر است.^۱

در کنار نفوذ اندیشه‌های نوین در گیلان، نمی‌توان از میل حکومت به نوگرایی و ایجاد اصلاحات در کشور چشم‌پوشی کرد. تا پیش از این، شاهان قاجاریه پس از بازگشت از سفرهای خود به فرنگ، فقط برخی مؤلفه‌های ظاهری آن سرزمین‌ها را وارد کشور کرده و به عنوان مثال، تلاش زیادی در جهت سوادآموزی و حرفه‌آموزی دختران، ایجاد مریضخانه‌های نوین و روی آوردن به علم پزشکی مدرن نمی‌کردند. این وضعیت با روی کار آمدن رضاشاه تغییر کرد. با این حال وی نیز مسیری صحیحی را انتخاب نکرد. او تلاش کرد با حذف تعلقات فرهنگی جامعه، مسیری یک جانبه در تقلید از فرهنگ غربی را برگزیند. این اقدام در مواردی، تحمیل ارزشهای فرهنگی بر جامعه بود که به نام نوگرایی صورت گرفت.

حضور رضاشاه در ترکیه، سبب آشنایی وی با فرهنگ غرب شده و او نمادهای مدرنیته غربی را در رفتار، مشارکت‌های اجتماعی و پوشش زنان این کشور مشاهده نمود و از این فرصت در جهت کسب مؤلفه‌های نوگرایی استفاده کرد (ارفع، ۱۳۸۷: ۳۰۷). نوگرایی یا شبه مدرنیستی که نه تنها تحمیلی و ناسازگار با فرهنگ مسلط جامعه بود بلکه صرفاً بر تقلید از فرهنگ غربی و دور کردن زنان از ارزشهای

شماره ۱:	روشنگری زنان و آشنایی آنان با حقوق خود
شماره ۲:	لزوم تغییر در آداب و باورهای قدیم، لزوم استقلال مالی و گسترش روحیه وطن‌پرستی
شماره ۳:	ارائه آموزش‌های تربیتی، علمی و عمومی
شماره ۴-۵:	روشنگری زنان، لزوم سوادآموزی و اشتغال بانوان، لزوم تجدد و نوگرایی
شماره ۶:	تحصیل بانوان، آزادی و آزادی زنان، عملگرایی

در کنار موضوعات و محتوای اصلی مقالات نشریه پیک سعادت نسوان، از برخی واژگان و مفاهیم خاص در این مجله استفاده شده، که شاخصه‌های مورد بررسی در این پژوهش با استفاده از آن‌ها بیان می‌شود. در این میان، واژگان نسوان (۹۴ بار)، ایران (۸۲ بار)، مادری (۵ بار)، تربیت (۶۰ بار) و تجدد و ترقی (۴۹ بار) دارای بیشترین تکرار بوده و واژگانی چون تساوی (۴ بار)، مبارزه (۵ بار) و خدمت (۶ بار) کمترین کاربرد را داشتند. البته شایان ذکر است که با وجود کمیت پایین واژه تساوی و مبارزه، اما مفهوم برابری و مبارزه با جهل و ستم در مقالات بسیار دیده می‌شود.

همانگونه که پیشتر اشاره شد، تمرکز اصلی این پژوهش بر تعریف نشریه پیک سعادت نسوان از حوزه‌های آموزشی، سلامت مادر، اشتغال بانوان، و مسائل ازدواج زنان، به عنوان بخشی از عوامل ایجاد اصلاحات در حیات آنان است. علت اصلی این امر، تأکید و توجه فراوان هیئت تحریریه نشریه به این مفاهیم بوده که در قالب متونی با مضمون، تساوی مرد و زن، علم‌اندوزی، حقوق نسوان، لزوم فعالیت در مشاغل پزشکی بانوان، آزادی زنان، و وظایف مادری به خواننده ارائه شده است. همچنین، مفاهیم به کار رفته در این مقاله نشان از آن دارد که بانوان رشتی علاوه بر شرح و توصیف مطالباتی که به حقوق و زندگی شخصی زن مربوط می‌شود، در بازشناسی و بیداری حس ملی‌گرایی و وطن‌پرستی نیز تلاش شایان توجهی از خود نشان دادند، که استفاده از واژگان و مفاهیمی چون ایران، وطن، خدمت و مبارزه نمایانگر این اندیشه بانوان است. کاربرد کلمات و مفاهیم آزادی، ترقی و تجدد، علم‌اندوزی، تساوی، مادری و اهمیت نقش مادر بودن و در مقالاتی که سراسر حاوی پیشنهادهاتی به نسوان ایران بود نیز از دیگر ویژگی‌های این نشریه و اهداف آن در بهبود کیفیت زندگی زنان بوده است.

۱. بهترین منابع برای درک این موضوع، که چه آثار و نشریاتی بر افکار بانوان گیلان تأثیر داشته، گزارشات و اسنادی است که از سخنرانی‌ها، رویدادهای جمعی بانوان در شهرهای مختلف گیلان، دست‌نوشته‌ها و گفتارهایی از بانوان فعال وجود دارد. همچنین رجوع به نشریات زنانه همانند پیک سعادت نسوان، و مقالاتی از بانوان فعال گیلانی همچون مرضیه ضرابی در سایر نشریات (مانند زبان زنان) نیز می‌تواند در فهم این مهم تأثیرگذار باشد.

فرهنگی و دینی بنیان نهاده شده بود و در راستای اجرای آن، از اعمال خشونت بر زنان نیز پروایی نداشت.

رضاشاه در این سفر با تفاوت‌های فرهنگی ایران و ترکیه، که پیرو فرهنگ اروپایی بود، روبرو شد. فکر تجدد و نوگرایی زنان پس از این سفر به ذهن شاه خطور کرد و بعد از بازگشت به کشور مقدمات اجرای قوانینی که در سال بعد «تهضت بانوان ایرانی» خوانده شد، ایجاد گشت.

هدف رضاشاه از اجرای این قوانین الگوبرداری از غرب و فرهنگ اروپایی بود (پناهی و حنیفه، ۱۴۰۱: ۸۸) و این اقدامات در نشریات خارجی بازتاب فراوان داشت (اسناد پرونده ۱۰۸-۲۹۳).

در حقیقت خواسته‌های اجتماعی زنان، از دوره مشروطه به بعد، تعارضی با فرهنگ دینی و احکام شرعی نداشت، همچنان که عمده این خواسته‌ها به مسائل سیاسی هم ارتباط نداشت. مطالبات انجمن‌ها و نشریات زنان بیشتر معطوف بر آگاهی‌بخشی مردم برای توجه به محرومیت‌های زنان در حوزه تبعیض آموزشی، محرومیت از اشتغال، عدم امکان شناخت همسر پیش از ازدواج و عقب ماندگی بهداشتی بود که تحقق این مطالبات نافی معیارهای پذیرفته شده اجتماعی و فرهنگی جامعه نبود. بر همین اساس حتی مشاوران رضاشاه هم علیرغم میل قلبی خویش، نمی‌توانستند نسبت به فرهنگ مسلط جامعه بی اعتنا باشند. با این حال تندروی‌های دوره دوم حکومت رضاشاه باعث شد تا نه فقط صدای نشریات و انجمن‌های مستقل زنان، در مقام نهادهایی مدنی، خاموش شود و همه آنها ناچار شوند تا در تشکیلاتی حکومتی به نام کانون بانوان گرد آیند بلکه آن تندروها باعث شد تا خواسته‌های مشروع و عقلانی زنان هم نادیده گرفته شود. انحلال انجمن‌ها و نشریات مستقل زنان به این منجر شد که خواسته‌های آنها در مسیری دیگر قرار گیرد و مراحل تدریجی احقاق حقوق بانوان در فرایندی گرفتار شد که نه برای زنان و نه برای جامعه سودی در بر نداشت (آبادیان و صفری، ۱۳۹۳: ۱۷).

زمینه‌های تأسیس جمعیت پیک سعادت نسوان

در سال‌های ابتدایی حکومت رضاشاه، در آغاز در مسیر فعالیت نشریات و انجمن‌های مستقلی مانعی ایجاد نشد (ساناساریان، ۱۳۸۴: ۱۰۴) و به همین دلیل انجمن‌های فرهنگی-اجتماعی و سیاسی و روزنامه‌های متعدد شروع به کار کردند. زمینه تشکیل

جمعیت‌های زنانه گیلان را می‌توان در تأسیس «جمعیت فرهنگ» رشت، که انجمنی مردانه بود، جستجو کرد. جمعیت فرهنگ، متشکل از مردان فرهنگی گیلان بوده و علاوه بر فعالیت‌های اجتماعی-فرهنگی، تمرکز زیادی بر کارهای مطبوعاتی، توسعه‌ای، ترجمه و همانند آن داشتند. روشک نودوست، جمیله صدیقی کسمایی و همکاران، در ارتباط نزدیک با اعضای این جمعیت و نیز حزب کمونیست ایران بودند. بعد از برگزاری نخستین کنگره حزب کمونیست ایران در انزلی (۱۲۹۹ش) افکار مترقی در شمال ایران به شدت اشاعه یافت و تحت‌تأثیر این افکار و پس از برپایی اجتماعات زنانه در رشت، با حمایت جمعیت فرهنگ و «محمدباقر گلبرگ»، از اعضای جمعیت، در سال ۱۳۰۰ش بانوان این شهر به فکر ایجاد جمعیت پیک سعادت نسوان افتاده و تا سال ۱۳۱۰ به کار خود ادامه دادند (ناهدی، ۱۳۶۰: ۱۱۳).

جمعیت پیک سعادت نسوان، از مهم‌ترین و مؤثرترین انجمن‌های زنانه گیلان بود و نقش مهمی در تحول اندیشه فرهنگی-اجتماعی بانوان این منطقه و به ویژه شهر رشت داشت. جمعیت، در کنار تمامی فعالیت‌های متنوع خود، به مسائلی همچون سوادآموزی زنان، ایجاد تفریحات سالم برای آنان، توسعه بهداشت بانوان و آموزش حرفه‌های مختلفی همانند صنایع دست‌دوزی، خانه‌داری، خیاطی، موسیقی و زبان‌های خارجی توجه ویژه نشان می‌داد (شماره سند: ۲۹۷-۹۶۳۱). «پریخ، فرخنده و ایراندخت نویدی کسمایی»، «سرور مختاری»، «فرانک آبتین»، «جمیله صدیقی کسمایی»، «شوکت روستا»، «سکینه شبرنگ»، «اورانوس پاریاب» و «دولت‌خانم شمسی» از اعضا و فعالان جمعیت سعادت نسوان بودند (مروجی، ۱۳۸۷: ۲۷۳، ۲۴۰، ۲۳۹، ۱۶۹؛ جودت، ۱۳۵۱: ۳۶). «اشرف مشکوتی»، از شاعران تحصیل‌کرده در اروپا، و «سرورالدوله (مهکامه) محمص»، مدیر آموزشگاه اکابر نسوان (حقیقت، بی‌تا: ۲۶۲-۲۶۶)، نیز در کنار جمعیت بوده و در حوزه‌های فرهنگی-آموزشی فعالیت داشتند. مرام کمونیستی در عقاید تمامی چهار عضو مؤسس این انجمن دیده می‌شد (ناهدی، ۱۳۶۰: ۱۱۳)؛ اما نکته قابل توجه آنکه، هرگز افکار خود را بر خوانندگان نشریه، اعضای جمعیت و شاگردان مدرسه خویش دیکته نکرده و به زنان اجازه تفکر و اختیار عمل می‌دادند.^۱

۱. نشریه پیک سعادت نسوان، تنها در شماره ۴-۵ مقاله‌ای تحت عنوان «بوته گل سرخ» منتشر نمود، که محتوای آن رنگ و بوی گرایش‌هاست و مضمونی مطابق با مبارزات ضد بورژوازی دارا است.

مطالبات زنان رشت با رویکردی بر اسناد و مقاله‌های پیک سعادت نسوان

نشریه پیک سعادت نسوان در ۶ شماره به انتشار ۴۲ مقاله متنوع در موضوعات مختلف ادبی، تاریخی، علمی، پزشکی و حقوقی پرداخت که با این کار به نظر می‌رسد، توانست در سطح محلی تأثیراتی بر شیوه زندگی و تغییر در افکار زنان رشت بگذارد. البته نمی‌توان این نشریه را تنها عامل مؤثر بر این مسئله دانست، چراکه بازه زمانی انتشار این مطبوعه، کوتاه بوده و نمی‌توان موضوعاتی با این اندازه اهمیت را فقط تحت تأثیر انتشار مقالات یک نشریه دانست، اما با این وجود این، مجله به عنوان یکی از چند عامل تأثیرگذار بر تحولات زنان در گیلان به سهم خود بر موارد مورد بررسی در این پژوهش اثر گذاشته است.

با بررسی محتوا و عناوین مقالات این نشریه درمی‌یابیم که فعالان این انجمن، و همچنین سایر نویسندگانی که یادداشت‌های متعدد برای آن ارسال می‌نمودند، تأکید اصلی خود را بر آگاه‌سازی بانوان این منطقه در موضوعاتی همچون جایگاه زن و مادر، اهمیت سوادآموزی دختران و زنان، اهمیت رعایت بهداشت زنان، ازدواج و نقد تفکرات مردسالارانه در جامعه قرار داده و اغلب مطالب خود را با این رویکرد منتشر می‌کردند. شاید بتوان اصلی‌ترین دلیل این امر را در آن جستجو نمود که بانوان مؤسس جمعیت و نشریه پیک سعادت نسوان اغلب از افرادی بودند که در مسیر آموزش و مطالبات فرهنگی-اجتماعی و سیاسی زنان فعالیت داشتند. از این رو، مهم‌ترین تأثیر این نشریه را باید بر افکار و آگاهی‌بخشی بانوان دانست.

نخستین هدف نشریه پیک، مقایسه اوضاع بانوان ایران با ممالک دیگر، بود، که در هر یک از شمارگان نشریه، حداقل یک مطلب بدین‌منظور منتشر می‌گشت. مطالب مختلفی چون «مقایسه نسوان ایران با ممالک متمدنه»، نقل‌قولی از «هانری ماریون»، «مکتوب از خارجه» و «مکتوب از داخله» اشاره به همین موضوع دارد. در این مقایسه‌ها بانوان رشتی اصلی‌ترین معایب جامعه زنان ایران را در سه مورد عدم تساوی زنان و مردان در علوم و معارف، عدم وجود بستر فعالیت اجتماعی و علمی مفید برای زنان و عدم شراکت زن و مرد در سیاست و اجتماع، خلاصه کردند (نشریه پیک سعادت نسوان، ۱۳۰۶، شماره ۱: ۲۱-۱۹).

از موضوعات دیگری که بانوان نشریه به آن پرداختند، موضوع «حفظ‌الصحه» زنان است. به استناد مقالات نشریه پیک سعادت

نسوان، یکی از مشکلات اساسی بانوان از دوره قاجاریه، تا پیش از پیشرفت نسبی پزشکی در دوره پهلوی، عمر کوتاه مادران بود.^۱ به علت مشکلات سلامتی گوناگون، سرنوشت بسیاری از زنان به هنگام تولد فرزند و یا مدت کوتاهی پس از آن، مرگ بود. از نکات مهمی که نویسندگان پیک به آن توجه داشتند، لزوم تربیت قابله براساس علوم جدید و استفاده از پیشرفت مامایی و پزشکی ممالک خارجه بود (نشریه پیک سعادت نسوان، ۱۳۰۶، شماره ۲: ۴۴-۵۰).

در جدول شماره یک، موضوعات اصلی مورد بحث در نشریه پیک سعادت نسوان مشخص شده است. همانگونه که پیشتر به آن اشاره شد، تأکید این مجله، بیش از هر چیز بر نشر و معرفی حقوق زنان در حوزه‌های آموزشی، سلامت مادران، اشتغال، ازدواج و خانواده، حقوق برابر و مشارکت اجتماعی بود. بانوان فعال نشریه همواره کوشیدند تا مقالاتی با مضامین یاد شده به انتشار رسانیده و در جهت آگاه‌سازی سایر بانوان منطقه قدم بردارند. با توجه به اسناد و گزارش‌های دولتی موجود (همچون اسناد پرونده به شماره: ۲۹۷-۲۷۴۲۷، سند شماره: ۶، ۱۲، ۱۳)،

همزمان با فضای متشنج منطقه و در دورانی که اولویت مردم شرکت و همراهی در قیام میرزا کوچک و توجه به رخدادهای سیاسی داخلی و خارجی بود، اوضاع زنان شهرهای مختلف گیلان در تمامی حوزه‌ها، به‌ویژه از نظر آموزشی و سلامت، شرایط مطلوبی نداشت. در این زمان، به‌علت حضور پرتعداد روشنفکران در شهرهای رشت و انزلی، زنان این دو شهر بیش از سایر مناطق، در جامعه شرکت مؤثر داشته و به فعالیت می‌پرداختند. این رویه با ایجاد جمعیت‌هایی چون پیک سعادت نسوان و گسترش و پیشرفت فعالیت بانوان رشتی در جهت سوادآموزی و شناساندن ارزش و اهمیت آن برای رسیدن به جامعه‌ای متعالی، سیری صعودی به خود گرفته و به سرعت به تعداد مدارس و مکتب‌های دخترانه رشت افزوده شد، تا جایی که طبق آمار موجود از اداره معارف، گیلان سومین استان پیشرو در حوزه آموزش و معارف زنان نام گرفته و در این بین سهم شهرهای رشت و انزلی بیش از سایرین بود (شماره پرونده: ۱۴۰۳۸-۲۹۷، شماره سند: ۱، ۲).

موضوعات دیگر همچون اشتغال زنان و افزایش میزان توجه آنان به سلامت و علوم پزشکی زنانه، تابعی از سوادآموزی و تربیت گروهی از زنان آگاه و تحصیل‌کرده است. در این دوره احداث

مدارس دخترانه و کلاس‌های اکابر روند رو به رشدی به خود گرفت. مهم‌ترین مشکلی که مدارس دخترانه در این زمان با آن روبرو بودند، کمبود معلم زن بود؛ مشکلی که باعث شد برای مدتی

جدول ۱. مقایسه وضعیت زنان رشت و شهرهای اطراف، پیش و پس از انتشار نشریه پیک سعادت نسوان، در حوزه‌های مورد بحث این نشریه^۱

حوزه	زمان	پیش از انتشار نشریه پیک سعادت نسوان (۱۲۹۶-۱۳۰۵ ش)	پس از انتشار نشریه پیک سعادت نسوان (۱۳۰۶-۱۳۲۰ ش)
آموزش		احداث ۵ مدرسه ملی دخترانه با ۲۱۹ دانش‌آموز در مقایسه با ۱۹ مدرسه پسرانه با ۲۲۸۱ شاگرد ^۲	افزایش مدرسه و مکتبخانه دخترانه از ۵ عدد به ۳۰ عدد (در سال ۱۳۰۶-۰۷) و رشد ۸۵۰٪ در تعداد دانش‌آموزان دختر به نسبت دوره پیشین ^۳ ؛ ساخت کتابخانه و قرائتخانه برای بانوان
سلامت مادران		کمبود قابل؛ پزشک و انواع داروهای سنتی و جدید جهت درمان بیماری‌های زنان؛ کاهش عمر مفید زنان و کودکان؛ میزان بالای بیماری‌های مختلف زنان؛ احتمال زیاد وقوع فوت مادر پس از زایمان ^۴	افزایش توجه زنان به تغذیه مناسب پس از زایمان؛ افزایش توجه زنان به بهداشت فردی؛ افزایش تعداد قابل آگاه به دانش روز؛ آشنایی با شیوه‌های درمان جدید؛ توجه به بیماری‌های زنان ^۵
مشارکت اجتماعی		حضور در برخی رویدادهای اجتماعی، سیاسی و فرهنگی به عنوان حامی مردان؛ تلاش در جهت اهداف اجتماعی و فعالیت‌های سیاسی جامعه؛ ایجاد انجمن‌های مخفی و فعالیت‌های ملی‌گرایانه و تجددطلبانه ^۶	ادامه فعالیت‌های حمایت‌گرانه؛ ایجاد جمعیت و انجمن‌هایی با فعالیت آشکار؛ اقدام در راستای اهداف زنانه؛ مبارزه در راه کسب حقوق اجتماعی، برای زنان ^۷
اشتغال		خانه‌داری؛ اشتغال زنان در زمین‌های شالیکاری و باغات چای؛ فعالیت تعداد انگشت‌شماری از زنان به عنوان قابل؛ فعالیت زنان مستخدم و رعیت در خانه‌های اربابی؛ ورود تعدادی از زنان به اداره معارف و اشتغال در مقام آموزگار ^۸	افزایش ورود زنان به مشاغل مختلف اداره معارف علاوه بر آموزگاری (همچون مفتش و بازرس)؛ افزایش فعالیت مطبوعاتی زنان؛ فعالیت در مشاغل همچون خیاطی؛ حضور زنان در برخی مشاغل خرده‌مدیریتی و کارمندی؛ ورود زنان به فعالیت‌های پزشکی و پرستاری ^۹
مسائل حقوقی و دادخواهی		عدم رسیدگی دقیق به پرونده‌های شکواییه بانوان؛ عدم دادخواهی زنان در موضوعات مربوط به خشونت خانگی، چند همسری، مسائل شغلی و...	افزایش دقت در بررسی پرونده‌های شکواییه زنان؛ دادخواهی بانوان در موضوعاتی همچون مسائل خانوادگی و زنشویی، خشونت خانگی، حق کار، حق حضانت فرزندان، میراث و... در کنار موضوعات پیشین ^{۱۰}

۱. داده‌های این جدول براساس اطلاعات مستخرج از اسناد و گزارشات دولتی پیرامون اوضاع اجتماعی گیلان و نیز محتوای ۶ شماره منتشر شده از نشریه پیک سعادت نسوان بوده است، که به‌صورت موردی در قسمت‌های مختلف جدول به آن اشاره می‌شود.

۲. براساس داده‌های اسناد پرونده ۲۷۴۲۷-۲۹۷، سند شماره: ۱۸؛ همچنین در این زمان علاوه بر مدارس یاد شده، ۲ مدرسه خارجی آمریکایی و ارامنه در کنار ۲۴ مکتب ویژه دختران در شهر رشت مشغول به کار بوده است.

۳. این آمار در شماره ۶ نشریه پیک (ص. ۱۶۴) درج گردیده است.

۴. براساس گزارشات پیک سعادت نسوان در قسمت حفظ‌الصحه در نخستین شمارگان آن.

۵. گزارشات متعدد پیرامون موضوعات یاد شده در خاطرات حسین جودت، اسناد مربوط به درخواست اجازه کار بانوان در مشاغل مامایی، مقالات پیک سعادت نسوان، و گزارشات شهربانی رشت در این زمان وجود دارد (ر.ک. به: اسناد پرونده ۲۷۴۲۷-۲۹۷؛ جودت، ۱۳۵۱؛ اسناد پرونده ۲۸۶۲۵-۲۹۷).

۶. براساس گزارشات موجود در خاطرات افراد سرشناس محلی، به‌ویژه حسین جودت (۱۳۵۱).

۷. فعالیت انجمن‌هایی همچون جمعیت پیک سعادت نسوان، گروه تئاترال جمعیت، جمعیت معارف‌پژوهان نسوان و...

۸. براساس گزارشات پیک سعادت نسوان، شهربانی، و اداره معارف و اوقاف گیلان (ر.ک. به: اسناد پرونده ۲۷۴۲۷-۲۹۷؛ ۲۶۱۰۶-۲۹۷؛ ۱۰۲۵۲-۲۹۷)

۹. براساس مقالات نشریه پیک سعادت و اسناد پرونده‌های: ۳۵۷۵۲-۲۹۷؛ ۰۲۵۲۰۳-۲۹۷؛ ۰۳۶۱۲۳-۲۹۷؛ ۰۲۵۱-۷۰۰۹؛ ۳۳۰-۶۹۲۸؛ ۸۹۲۳۳-۲۹۳.

۱۰. براساس گزارشات موجود در اسناد قضایی همچون اسناد پرونده‌های: ۲۲۸۱۹-۲۹۸؛ ۰۲۳۲۲۰-۲۹۸؛ ۲۳۶۴۹-۲۹۸.

سایر فعالیت‌ها همچون خیاطی، راه‌اندازی کافه و شیرینی‌پزی، آموزگاری، روزنامه‌نگاری، تئاتر و... بعدها و تحت‌تأثیر فعالیت‌های تجددخواهانه امکان‌پذیر شد. به همین دلیل در نظر نشریه پیک یکی از مشکلات اصلی بانوان، به ویژه زنان مجرد، بیوه و مطلقه، تا پیش از این تحولات، عدم وجود شغل مناسب و کسب درآمد بود. در مقاله «تاله یک زنی»، از فخرعظمی ارغون که در نشریه پیک منتشر گشت، به نبودن مشاغل مطلوب و وابستگی زیاد زن به مرد برای ادامه زندگی اشاراتی شده است (نشریه پیک سعادت نسوان، سال ۱۳۰۶، شماره ۱۱: ۱۶-۱۱). ارغون در این مقاله به عدم وجود موقعیت‌های شغلی مناسب برای زنان اشاره می‌کند و این مسئله را مشکل اصلی جامعه می‌داند. او به صراحت اشاره می‌کند که اگر یک زن دارای خانواده‌ای ثروتمند نباشد، در آن جامعه نمی‌تواند پس از مرگ همسر و یا جدایی از وی به زندگانی خود ادامه دهد. چراکه زن برای حیات خود وابسته به مرد بوده و اگر به هر دلیلی از مرد جدا شده و به زندگی انفرادی و یا همراه با فرزندان خود بپردازد، در وهله اول توان مالی برای ادامه دادن و امکان اشتغال ندارد و علاوه بر آن نگاه جامعه به وی نیز او را مجبور می‌کند تا به راهی خطا کشیده شود. به همین جهت، زنان پیک سعادت در تلاش بودند تا در هر یک از شماره‌های ششگانه نشریه مطلبی را به تشویق بانوان در راستای کسب شغل و استقلال مالی اختصاص دهند.

بسیاری از مشاغل در رشت، و سایر نواحی، تا اواخر دهه ۴۰ش همچنان مردانه بود و تعداد اندکی از بانوان به آن می‌پرداختند. با این حال، از مشاغلی که پس از پایان دوره رضاشاه به شکل محدود در میان زنان، به عنوان یک فعالیت بیرون از منزل، رواج یافت، می‌توان به خیاطی، آشپزی، مشاغل مربوط به حوزه پزشکی، کارمندی ادارات (به غیر از اداره معارف که محل اصلی اشتغال بانوان بود)، و تجارت و دکان‌داری اشاره نمود. برخی از این مشاغل، همانند فعالیت‌های پزشکی، در سال‌های پایانی حکومت رضاشاه (از سال ۱۳۱۵ تا ۱۳۲۰) در میان زنان صرفاً به میزانی اندک رایج شده بود و تعدادی از بانوان به آن اشتغال داشتند، که این حضور زنان در فعالیت خارج از منزل نیز به دنبال روشنگری‌های گروه‌ها و انجمن‌های تجددخواه و فعالیت اعضای نوگرایی آن صورت پذیرفت. موضوع سلامت زنان و توجه به علوم پزشکی زنانه نیز یکی از موضوعات مهم نشریه بوده و بخش تحریریه در هر شماره تلاش خود را می‌نمود تا حداقل یک مطلب در این باره به انتشار برساند. قسمت حفظ‌الصحه بخشی است که نشریه در آن، مطالب مهمی

در بسیاری از شهرهای کشور غالب معلمان مدارس دخترانه، مردان باشند (اسناد پرونده: ۲۶۱۰۸-۲۹۷؛ ۲۷۴۱۷-۲۹۷؛ ۲۷۴۲۷-۲۹۷).

پیرو تلاش در جهت تربیت معلم مجرب زن برای این مدارس، لایحه تأسیس دانشسرای تربیت معلم در مجلس شورای ملی ایران در سال ۱۳۱۳ش تصویب شد (ساناساریان، ۱۳۸۴: ۹۶-۹۷). البته، از سال ۱۳۰۰ تا ۱۳۱۰ در شهرهای رشت و انزلی، و همچنین شهرها و روستاهای اطراف آن، تعداد بانوان آموزگار رشد قابل توجهی داشت. در بررسی اسناد احصائیه مدارس ملی و دولتی شهر رشت و مناطق اطراف آن، نکته‌ای توجه را به خود جلب می‌کند و آن شرکت فعال بانوانی چون نودوست، صدیقی‌کسمایی، سمیعی، نویدی کسمایی و... در راه‌اندازی مدارس دخترانه و کلاس‌های اکابر است. این افراد یا از اعضای مؤسس جمعیت بودند و یا از مخاطبان و آشنایان آن‌ها؛ و همین امر موفقیت جمعیت را در اهداف خود و تأثیرگذاری بر اندیشه‌ها و اقدامات آن بر بانوان رشت نمایان می‌سازد. با افزایش روند سوادآموزی بانوان، دیگر نیازی به فعالیت زیاد مردان در مؤسسات دخترانه نبود و بدین ترتیب یکی از مشاغل مهم جهت فعالیت بانوان آزاد گشت.

انتشار نشریه پیک به جلب توجه بانوان رشت به فعالیت‌های فرهنگی، اجتماعی و سیاسی کمک نمود و از آن پس زنان بیشتری به اداره معارف ورود کردند. طبق گزارشات اداره معارف گیلان در سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۰۶ش میزان جذب بانوان به مشاغل مختلف در این اداره رشد چشمگیری داشته و در سال‌های بعدی نیز ادامه یافت. به این ترتیب، بانوان تحصیلکرده و روشنفکر گیلانی تا سال ۱۳۰۶-۱۳۰۰ تلاش بسیاری در راستای ایجاد مدارس دخترانه و آموزش دختران و زنان شهرهای مختلف این منطقه نمودند (اسناد پرونده: ۲۶۱۰۸-۲۹۷؛ ۱۰۲۵۲-۲۹۷). البته نباید از این نکته گذر کرد که، راه‌اندازی این مجله و نشر مقالات متنوع در موضوعات گوناگون تنها یکی از عوامل اصلی در نوگرایی زنان در گیلان بود. نودوست نیز در مقاله آغازین شماره ۱ نشریه به این رویداد و حرکت به سمت نوگرایی اشاره می‌کند (نشریه پیک سعادت نسوان، سال ۱۳۰۶، شماره ۱: ۱).

در فضای اجتماعی ستی و تا پیش از تغییرات فرهنگی، از عمده فعالیت‌های درآمدزای زنان در گیلان می‌توان به کار در منازل اربابی، شالیزارها و باغ‌های چای، دلاکی حمام زنانه، واسطه‌گری ازدواج و مشاغل مشابه اشاره کرد. اشتغال بانوان در

چیز در موضوع اختلافات مالی همچون عدم پرداخت اجاره بها دکان و مزارع، عدم پرداخت هزینه محصولات کشاورزی، اختلافات ارضی، عدم پرداخت نفقه و... به محکمه مراجعه می نمودند(اسناد پرونده های: ۲۲۶۳۷-۲۹۸؛ ۲۲۶۱۱-۲۹۸؛ ۲۲۶۳۱-۲۹۸؛ ۷۲۲۶۲-۲۹۸). اما این روند از سال ۱۳۰۴ متفاوت شد و بانوان علاوه بر مسائل اقتصادی، سایر مشکلات و اختلافات خانوادگی و زناشویی خود را نیز به محکمه ارجاع می دادند(اسناد پرونده: ۲۲۸۱۹-۲۹۸؛ ۲۳۲۲۰-۲۹۸؛ ۲۳۶۴۹-۲۹۸). در این تغییر رویکرد نیز یکی از عوامل مهم، فعالیت های بانوان و اقدامات آنان بود(ر.ک. به: مقاله مکتوب از خارجه، نشریه پیک سعادت نسوان، شماره ۳). ناگفته نماند، اگرچه تا پیش از سال ۱۳۰۴ نیز شکایاتی از سوی زنان علیه همسران خود و دیگر مردان ثبت شده(اسناد شماره: ۲۳۲۷۷-۲۹۸؛ ۲۵۱۱۰-۲۹۸)، اما این دعوا، همان طور که اشاره شد، بیشتر درباره عدم پرداخت نفقه بود. پس از این زمان، بانوان شکواییه خود در باب ضرب و شتم و خشونت خانگی، مشکلات چندهمسری مردان، میراث پدری و سهم الارث همسر، شکایات کاری و اداری، حق حضانت و... را نیز به دادگاه ارائه می دادند(اسناد به شماره: ۵۱۵۸۴-۲۹۸؛ ۳۳۲۸۱-۲۹۸؛ ۳۰۶۷۶-۲۹۸). تغییرات ایجاد شده در نحوه ارائه دادخواست های بانوان نشان از تحول در درک آنان از حقوق و جایگاه اجتماعی و خانوادگی خود دارد.

پیک سعادت نسوان، در کنار سایر نشریات زنانه ایران که در این زمان در شهرهای مختلف مخاطب داشتند و همچنین نامه نسوان شرق به عنوان نخستین نشریه زنانه گیلان، در تلاش بود تا بر اندیشه بانوان و درک فردی آنان تأثیرگذار باشد. بنابراین، و براساس تحول ایجاد شده در دادخواهی زنان، این نشریه در کنار سایر عوامل مؤثر دیگر توانست تأثیر مطلوبی بر اندیشه زنان بگذارد.

نتیجه

توجه به تلاش های فرهنگی-اجتماعی و گاه سیاسی بانوان رشت و سایر مناطق گیلان، به عنوان یکی از عوامل مؤثر در مطالبات زنان منطقه، از اهداف این پژوهش بوده و در بررسی و مطالعه آن نیز از اهمیت فراوانی برخوردار است.

بانوان جمعیت سعادت نسوان یکی از گروه های مهم و اصلی در پیشبرد اهداف جنبش زنان در منطقه بودند و در نتیجه تلاش های

پیرامون تغذیه مناسب بانوان باردار و مادران، نکات بهداشتی ویژه زنان، تذکراتی درباره اهمیت توجه بانوان به تحصیل در علوم پزشکی، اهمیت تربیت بانوان پزشک و پرستار، و توجه بیشتر به تربیت قابله و ماما براساس علوم جدید منتشر می نمود. نشریه پیک سعادت نسوان در این حوزه، فقط به موضوعات مربوط به بیماری های زنان، مادران و نوزادان ورود کرده و در سایر حوزه های بهداشت و سلامت اظهارنظر نمی کرد. به همین دلیل اقدامات این نشریه در این حوزه را می توان شامل فعالیت های تبلیغی، آگاهی بخشی به جامعه و بانوان در باب شیوه تغذیه درست، مراقبت های شخصی، خطرات موجود برای سلامت بانوان، و نیز نشر مقالات اعتراضی نسبت به وضعیت پزشکی و سلامت زنان دانست. اوضاع بهداشت و درمان بانوان رشت، با توجه به فعالیت های تبلیغی مختلف نشریه، چه در مدرسه محل خدمت و چه در مجالس و رویدادهایی که در آن حضور داشتند، پیشرفت به خود دید. با این حال در گزارش های شهربانی گیلان در سال های ۱۳۰۰ تا ۱۳۰۵ همواره به این موضوع که شهرهای منطقه دچار کمبود پزشک مجرب، قابله و انواع دارو هستند، اشاره شده است(اسناد پرونده ۲۷۴۲۷-۲۹۸، شماره سند: ۱۳، ۱۲).

به نقل از پیک سعادت نسوان، یکی از بحران های اصلی زنان در دوره قاجاریه و دوره حکومت رضاشاه، طول عمر کوتاه مادر و نوزاد، بیماری های سخت و طاقت فرسا پس از زایمان، ضعف زنان پس از به دنیا آوردن فرزندان زیاد، و سقط جنین و آمار بالای فوت مادر پس از وضع حمل بود(نشریه پیک سعادت نسوان، ۱۳۰۶، شماره ۲: ۴۴-۵۰). به همین دلیل یکی از تأثیرات مهم روشنگری بانوان توسط این جمعیت را می توان در تلاش آنان برای افزایش تربیت نیروی درمانی مجرب در زمینه بیماری های زنانه دانست، که اسناد و آمار موجود نیز این ادعا را تأیید می کند. رشت، لاهیجان، انزلی، لنگرود و کسما از مناطقی هستند که در سال های ۱۳۰۶ تا ۱۳۲۰ توجه به تربیت قابله داشته و حضور ماما در این مناطق در اسناد تأیید می شود(اسناد شماره: ۲۹۸-۱۹۶۹۲؛ ۲۴۸۶۸-۲۹۸؛ ۸۹۱۱۷-۲۹۳).

حوزه حقوقی و دستیابی بانوان به حقوق برابر، از مسائلی است که جمعیت به طور ویژه به آن توجه داشت. این موضوع شامل دو مبحث حقوق خانوادگی و قوانین و رسوم ازدواج، و همچنین حقوق جزایی و دادخواهی بانوان می شود.

اسناد حقوقی در دسترس از دادخواهی زنان در رشت و دیگر شهرها نشان می دهد که تا حدود سال ۱۳۰۳ ش بانوان بیش از هر

سعدت نسوان را عامل یگانه در افزایش درخواست‌های ارجاع شغل قابلیت و یا افزایش شرکت در آزمون‌های مربوط به آن در سال‌های پس از انتشار دانست، اما می‌توان فعالیت‌های آگاهی‌بخش جمعیت و ارگان آن را که با مطالب علمی خود توانست موجب جلب توجه بانوان به فراگیری علوم پزشکی زنان شود، به عنوان یکی از مؤلفه‌های مؤثر معرفی نمود. به طور کلی می‌توان ادعا داشت، نشریه پیک سعادت نسوان در مدت کوتاه حیات، از تمام ظرفیت‌های خود برای تأثیرگذاری هرچه بیشتر بر تحول اندیشه و مطالبات زنان رشت و سایر شهرهای گیلان استفاده نمود. گرچه این نشریه نتوانست انتشار خود را تداوم بخشد و پس از واقعه کشف حجاب، انتشار آن متوقف شد.

منابع

کتاب و مقالات:

- آبادیان، حسین صفری، زهره (پاییز و زمستان ۱۳۹۳)، «مطالبات اجتماعی و فرهنگی زنان در دوره مشروطه تا سلطنت رضاشاه»، جستارهای تاریخی سال پنجم، شماره ۲ (پیاپی ۱۰).
- ارفع، حسن (۱۳۸۷)، *در زمانه پنج شاه*، ترجمه: مانی صالحی علامه، تهران: نشر ماهی.
- بامداد، بدرالملوک (۱۳۴۷)، *زن ایرانی از انقلاب مشروطیت تا انقلاب سفید*، تهران: انتشارات ابن سینا.
- پناهی، عباس و حنیفه، معصومه (۱۴۰۱)، *کنش‌ها و واکنش‌های مردم گیلان در برابر اجرای قانون اتحاد لباس و کشف حجاب (مطالعه موردی شهرهای رشت، لاهیجان و بندر پهلوی ۱۳۰۷-۱۳۲۰)*، جستارهای تاریخی (پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی)، سال ۱۳، شماره ۱، بهار و تابستان، ۸۱-۱۰۱.
- جودت، حسین (۱۳۵۱)، *یادبودهای انقلاب گیلان و تاریخچه جمعیت فرهنگ رشت، رشت: درخشان*.
- حقیقت، داود (بی‌تا)، *تذکره الشعرا از نویسندگان و دانشمندان گیلان*، رشت: حقیقت.
- ساناساریان، الیز (۱۳۸۴)، *جنبش حقوق زنان در ایران/ طغیان، افول و سرکوب از ۱۲۸۰ تا انقلاب ۵۷*، ترجمه: نوشین احمدی خراسانی، تهران: اختران.
- مروجی، سید ابراهیم (۱۳۸۷)، *پیشگامان فرهنگ گیلان از آغاز تا ۱۳۵۷*، ج ۱، رشت: فرهنگ ایلیا.
- مسعودی، بنفشه-مهاجر، ناصر (۱۳۹۰)، *مجله‌ی پیک سعادت نسوان (۱۳۰۷-۱۳۰۶)*، رشت/ ایران، آلمان: نشر نقطه.

این بانوان در رشت که با افزایش تجددخواهی روشنفکران در گیلان همراه بود، زنان این شهر توانستند به جایگاه مهمی در بخش‌های مختلف آموزشی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی کشور برسند. ازدیاد مطالب و مقالات با محوریت زن پس از آغاز فعالیت بانوان رشت و انزلی، دستیابی به حقوق مختلف اجتماعی و فردی در این زمان، افزایش تعداد دختران باسواد و زنان کارمند در ادارات مختلف، افزایش نسبی سطح کیفی بهداشت و سلامت زنان و شرکت آن‌ها در رویدادهای گوناگون اجتماعی قابل توجه است و نمی‌توان تأثیر، هرچند اندک نشریه پیک سعادت نسوان بر تحولات منطقه، به‌ویژه شهر رشت، را نادیده گرفت. اگرچه، این پژوهش ادعا ندارد که تمامی این تحولات فقط به دلیل انتشار شش شماره از نشریه نامبرده ایجاد شده است، اما با توجه به بررسی‌های انجام گرفته و مستندات موجود از تغییرات زندگی زنان در رشت در بازه زمانی یاد شده، و نیز با توجه به این نکته که پیک سعادت نسوان از مجلات مهم زنان در گیلان بود و در جهت تأثیرگذاری بر تحول اندیشه زنان تلاش داشت، این مطبوعه را می‌توان یکی از عوامل تأثیرگذار محلی در روند پیشرفت وضعیت بانوان معرفی نمود.

داده‌های موجود در این پژوهش با توجه به اسنادی که از اوضاع زنان در رشت از سال ۱۲۹۶ تا ۱۳۲۰ش در دسترس بود، تنظیم گشته و پس از بررسی نمونه‌های زیادی از این اسناد و مقایسه روند تحولات اجتماعی زنان رشت با محتوای مقالات نشریه پیک و نیز اقدامات بانوان فعال، که اغلب از اعضای این جمعیت بودند، به این نتیجه خواهیم رسید که مجله پیک سعادت بیش از هر چیز بر آموزش و سوادآموزی زنان و دختران گیلان تأکید داشته است. مقایسه آمار مدرسه‌ها و کلاس‌های اکابر در رشت، پیش و پس از انتشار نشریه و نیز نقشی که اعضای جمعیت و شاگردان و فارغ‌التحصیلان مدرسه ابتدایی و متوسطه آن در حوزه فرهنگ داشتند، نشان از تأثیر فراوان این انجمن بر روشنگری بانوان رشت و گیلان دارد.

مقایسه وضعیت اشتغال، بهبود جایگاه زن در خانواده و همچنین تغییر رویکرد آنان در بیان شکایات خود در این بازه زمانی با محتوای نشریه نیز بار دیگر نشان‌دهنده اثرگذاری مجله پیک سعادت و تأکید آنان بر آگاهی و یکدستی زنان منطقه است. شایان ذکر است که در حوزه سلامت، پیک سعادت توجه اصلی خود را بر سلامت مادران پس از زایمان و همچنین یافتن راه چاره برای درمان و کاهش بیماری‌های زنانه قرار داد. اگرچه نباید پیک

۲۹۸-۰۲۳۶۴۹ :

مسعود، عباس (۱۳۰۷)، *روزنامه اطلاعات*، شماره ۴۶۳.

۳۳۰-۶۹۲۸ :

ناهید، عبدالحسین (۱۳۶۰)، *زنان ایران در جنبش مشروطه*، تبریز: نشر احیا.**اسناد:****محل نگهداری:** سازمان اسناد و کتابخانه ملی ایران؛ شماره بازایی سند:

۱۲۱۱۳-۲۳۰

۲۵۱-۷۰۰۹ :

۲۹۳-۱۰۸ :

۲۹۳-۸۹۱۱۷ :

۲۹۳-۸۹۲۴۳ :

۲۹۳-۹۱۷۵۶ :

۲۹۷-۴۶۰۶ :

۲۹۷-۹۶۳۱ :

۲۹۷-۱۰۲۵۲ :

۲۹۷-۱۴۰۳۸ :

۲۹۷-۲۱۷۵۶ :

۲۹۷-۲۸۷۱۷ :

۲۹۷-۲۹۸۵۱ :

۲۹۷-۲۶۱۰۸ :

۲۹۷-۲۶۱۰۶ :

۲۹۷-۲۷۴۱۷ :

۲۹۷-۲۷۴۲۷ :

۲۹۷-۲۸۶۲۵ :

۲۹۷-۳۵۷۵۲ :

۲۹۷-۰۲۵۲۰۳ :

۲۹۷-۰۳۶۱۲۳ :

۲۹۸-۱۹۶۹۲ :

۲۹۸-۲۲۶۱۱ :

۲۹۸-۲۲۶۳۱ :

۲۹۸-۲۲۶۳۷ :

۲۹۸-۲۳۲۷۷ :

۲۹۸-۲۳۲۸۱ :

۲۹۸-۲۴۴۵۵ :

۲۹۸-۲۴۸۶۸ :

۲۹۸-۲۵۱۱۰ :

۲۹۸-۳۰۶۷۶ :

۲۹۸-۵۱۵۸۴ :

۲۹۸-۰۱۹۵۸۴ :

۲۹۸-۰۲۲۸۱۹ :

۲۹۸-۰۲۳۲۲۰ :

۲۹۸-۰۲۳۷۲۳ :